

Bilgin, Mehmet, “Yeni Belgeler Işığında, 1916 Yılında Rusların Karadeniz Sahilindeki Arhavi’den Batıya Doğru İlerleyişi ve Rize’nin İşgali”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/16, ss.641-655. DOI: 10.31765/karen.1208935

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.
This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

YENİ BELGELER IŐIŐINDA, 1916 YILINDA RUSLARIN KARADENİZ SAHİLİNDEKİ ARHAVİ’DEN BATIYA DOĞRU İLERLEYİŞİ VE RİZE’NİN İŞGALİ *

Mehmet BİLĞİN**

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Dr. Öğr. Üyesi,
İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü,
İstanbul/TÜRKİYE
✉ mehmetbilgin1@aydin.edu.tr
ORCID : 0000-0002-9413-2869

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Kafkas Cephesi, Arhavi, Fındıklı, Rize

Keywords: First World War, Caucasian Front, Arhavi, Fındıklı, Rize

Öz: Birinci Dünya Savaşı’nda, Kafkas cephesinin Karadeniz Sahilindeki kısmında 1915 yılı baharında Rus ve Türk kuvvetleri arasındaki sınır Arhavi Deresi idi. 3. Ordu Müfettişi Avni Paşa, 5 Nisan 1915’de, kolordu yetki ve tahsisatı ile yeni kurulan “Lazistan Havalisi Kumandanlığı”na atanmış 6 Nisan 1915 tarihinde Trabzon’a gelerek göreve başlamıştı. Cephedeki Türk kuvvetleri yeniden organize edilmişti. 1915 yılı Ekim ayında Rusya’nın müttefiki olan İngiltere ve Fransa, Çanakkale cephesinden çekilmek kararı almıştı. Durumu öğrenen Ruslar, Çanakkale’den gelebilecek Türk kuvvetleri, Kafkas cephesine ulaşmadan yapılacak bir taarruzla Türklerin 3. Ordusunu ezmek istedi ve kış aylarında bir taarruz planladı. Bunun üzerine 1916 yılı Ocak ayında Arhavi Deresi’nin batı yakasındaki Türkler ile doğu yakasındaki Rus askerleri arasında çatışmalar başladı. Karadeniz’de üstünlük Rus donanmasında idi. Rus Donanmasının bir filosu, Arhavi önlerine gelmiş ve Rus kuvvetlerine destek vermeye başlamıştı. Filonun bombardımanı ile Türk mevzileri yıkılmış ve 6 Şubat 1916 da Rus piyadesi cepheyi yarararak batıya doğru ilerlemeye başlamıştı. 7 Şubat 1916’da Rus ilerleyişi Çağlayan Deresi batı yakasında durdurulmuştu. Ruslar donanma ve piyade ile bu yeni mevzilere saldırdı ve 15/16 Şubat 1916’da buradan batıya doğru ilerlemeye başladı. Türkler, Fırtına Deresi vadisinin batı yakasında yeniden durdu ve savaşmaya başladı. Ruslar, 4 Mart sabahı bu yerin batısında olan Pazar’a denizden asker çıkarttı. Türkler tekrar geri çekilmeye başladı. Çekilme devam ederken Ruslar 5 Mart’ta Çayeli’ye tekrar denizden asker çıkardı. Denizden donanma desteğinde ilerleyen Ruslar 6 Mart’ta Rize yakınındaki Taşlıdere’ye geldi ve çatışma sonrası buradaki Türk askerleri dağıldı. Rize’ye denizden asker çıkartan Ruslar, 6 Mart akşama doğru Rize’yi işgal ettiler.

IN THE LIGHT OF THE NEW DOCUMENTS, THE PROGRESS OF THE RUSSIANS TO THE WEST FROM ARHAVI ON THE BLACK SEA COAST IN 1916 AND THE INVASION OF RIZE

Abstract: In the First World War, the border between Russian and Turkish forces on the Black Sea Coast front in the Caucasian front was Arhavi Stream in the spring of 1915. 3rd Army Inspector Avni Pasha was appointed to the newly established “Lazistan Region Commandership” on April 5, 1915, with the authority and allocation

Geliř Tarihi / Received Date: 23.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.12.2022

of the corps, and came to Trabzon on April 6, 1915. The Turkish forces at the front were reorganized. In October 1915, Russia's allies Britain and France decided to withdraw from the Dardanelles Front. Having learned the situation, the Russians wanted to crush the 3rd Army of the Turks with an attack to be made before the Turkish forces that could come from Çanakkale reached the Caucasian Front and planned an attack in the winter. Thereupon in January 1916, clashes broke out between the Turks on the west bank of the Arhavi Valley and the Russian soldiers on the eastern bank. The supremacy in the Black Sea was in the Russian navy. A fleet of the Russian navy came in front of Arhavi and began to support the Russian forces. With the bombardment of the fleet, the Turkish positions were destroyed and on February 6, 1916, the Russian infantry broke through the front and began to

advance toward the west. On February 7, 1916, the Russian advance was stopped on the western bank of Caglayan Deresi. The Russians attacked these new positions with their navy and infantry, and on 15/16 February 1916 began to advance west from here. The Turks stopped again on the western side of the Firtina Deresi valley and began to fight. On the morning of March 4, the Russians landed troops from the sea in Pazar, which is in the west of Firtina Deresi. The Turks began to retreat again. While the withdrawal was continuing, the Russians again landed soldiers from the sea in Cayeli on March 5. Advancing from the sea with the support of the navy, the Russians arrived in Taslidere near Rize on March 6 and the Turkish soldiers there dispersed after the conflict. The Russians, who landed soldiers in Rize from the sea, occupied Rize towards the evening of March 6.

Giriş

1914 yılı Ekim ayı sonunda Osmanlı Devleti Rusya ile savaşa başladığı zaman, Karadeniz sahil bölgesinde Hopa Hudut Taburu, Seyyar jandarma birlikleri ve Teşkilât-ı Mahsusa gönüllüleri bulunmakta idi. Sarıkamış Harekâtı sonrası Rusların Kafkas Cephesinin sahil kısmını takviye etmesinden sonra yaşanan çatışmalarda; Borçka, Murgul ve Artvin tekrar Rusların eline geçmiş, sahilde sınırı geçen Rus kuvvetleri 1915 baharında Hopa'dan sonra Arhavi'yi işgal etmişti.

13 Mart 1915'de, Türk kuvvetlerine Arhavi Deresi Vadisinin batı sırtlarında yeni bir savunma hattı oluşturması emri verilmişti. Bu savunma hattındaki birliklerimiz; iç kesimde Ortaköy/Ortaca-Dik Yamaç köylerinin batı yönünde karşısında olan arazideki sırtlardan deniz kenarında Güngören (Kapistre) Köyüne kadar olan arazide siperler kazıp yeniden mevzilendi. Bu cephenin karargâhı Arhavi'ye bağlı Yolgeçen (Lome) köyünde idi.¹ Sahil kısmında cepheyi tutan tüm kuvvetlere, 1914 yılı sonuna doğru Ardahan harekâtı için İstanbul'dan gelen 8. Alayın kumandanı Alman asıllı Yarbay Stange Bey komuta etmekte idi.

Stange Bey 14 Mart 1915 tarihinde 3. Ordu kumandanlığına yazdığı raporda, buldukları bu yeni bölge ile ilgili özetle şu bilgileri vermekte idi.

Gerçek halinde Fındıklı ile Arhavi arasında bulunan Moshora'dan (Kıyıcık) itibaren sahilde bulunan gayet berbat yoldan başka yol yok ve bu yol gece gündüz Rus torpidoları tarafından kontrol edilmektedir. Buradan geri çekilmemiz mümkün değildir. Bununla beraber çekilme zorunda kalırsak, askerlerin tamamı dağlara dağılır. Şimdiki olduğum yerde son neferim kalıncaya kadar uğraşacağım.² Bunun üzerine 3. Ordu Kumandanı Mahmut Kâmil Paşa 17 Mart'ta verdiği cevapta özetle: "Müfrezeleri kurtarmaya çalışınız. Rize'ye çekilmek icab ettiğini ta'yin etmek tamamıyla size aittir"

emrini vermişti.³

¹ Yalçın, 2008: 260.

² Yalçın, 2008: 260.

³ Yalçın, 2008: 269. Şehit kanlarıyla elde tutulmaya çalışılan vatan toprağında asırlardır doğru dürüst yol yapılmayıp, denizden kayıkla ya da sahilten yer yer kumsal alan sınırından seyahat edebilme lütuf sanıldı. Belgelerden yansıyan ayrıntılara göre silah monte edilmiş Rus kayıkları ve Rus torpidobotlarının saldırıları ile doğudan batıya gidip gelebilmek imkansızlaştı. Vatan topraklarında savaşarak geri çekilmek gerektiği zaman bu gerçekle yüzleşmek çok düşündürücüdür. Cepheye savaşmak zorunda olan askerler, çatışmaların azaldığı günlerde geri çekilmek için gerekli yolun açılmasında istihkam bölüğünün yanı sıra çaba göstermiş, 8. Alayın bir taburu da bizzat bu yol inşaatında çalışmıştır.

Arhavi Deresinin yeni savunma hattı olmasından sonra, günün şartlarına göre Avrupa cephe-lerindeki savaşlara ağırlık veren Ruslar, Sarıkamış savaşı sonrası Kafkas Cephesindeki Türk kuvvetlerini kısmen etkisizleştirdiği için buradan bir kısım kuvvetlerini de Avrupa cephelerine sevk etmişti. Arhavi Deresi vadisinin doğu yamacında Arhavi, Konaklı (Kordelit), Dikyamaç (Ortaköy), Dülgerli-Soğucak (Potocur) Boyuncuk (Parih) boyuna kadar uzanan arazide inşa ettiği yeni mevzilerini kuvvetlendirerek genel olarak savunma durumunda kalmıştı.

1915 yılı Şubat-Mart aylarında, Çoruh Vadisinde ve Karadeniz sahilindeki cephede bulunan Teşkilât-1 Mahsusa gönüllülerinin, (çekilmelerde kolay dağıldığı için) nizami birlikler şeklinde örgütlenip 3. Orduya bağlanması gündeme gelmişti. Bu çerçevede yapılan organizasyonlarda Çoruh Cephesinde iki adet, sahil kısmında ise bir adet Teşkilât-1 Mahsusa Alayı organize edildi. Yine bu kapsamda 3. Ordu Müfettişi Ahmet Avni Paşa, 5 Nisan 1915'de, kolordu yetki ve tahsisatı ile yeni kurulan "Lazistan Havalisi Kumandanlığı"na atanmış 6 Nisan 1915 tarihinde Trabzon'a gelerek göreve başlamıştı.⁴

1915 yılı başlarında Artvin bölgesinde mevcut birliklere Yarbey Stange Bey Komuta etmekte idi. Sahil kısmında ise Sahil Müfrezesi Kumandanı Emekli Binbaşı Yusuf Rıza Bey idi. Borçka ve Murgul'dan çekilme esnasında dağılan kuvvetler ve hastalanan Yusuf Rıza Bey'in yerine, Stange Bey, 8. Alaydan kalan birliklerle birlikte Artvin'den Murgul'a gelerek sahil kısmındaki kuvvetlere kumanda etmeye başladı. Teşkilât-1 Mahsusa kuvvetlerine ise İstanbul'dan, Teşkilât-1 Mahsusa karargahından gelen Hopalı Mamovizade ailesinden Mümtaz Yüzbaşı Ali Rıza Bey kumandan olarak gönderilmişti.⁵

Ali Rıza Bey, bindiği motorlu kayıkla İstanbul'dan Trabzon'a gelirken, cephede hastalanan Yusuf Rıza Bey de Arhavi'den Trabzon'a gelmiş, oradan da İstanbul'a gidecekti. Cephedeki Teşkilât-1 Mahsusa gönüllülerine yardımcısı Nail Bey kumanda etmekte idi. Cephede 15 subay, 1957 gönüllü savaşı, 1 top, 4 makinalı tüfekten oluşan Teşkilât-1 Mahsusa gönüllü kuvveti vardı.⁶

Kurmay Yüzbaşı Ali Rıza Bey cepheye ulaştığı zaman, sahil müfrezesinin kurmay başkanı olarak göreve başlamıştı. Bölge halkından olmanın sağladığı nüfuzunu da kullanarak zayıflık sayıları azalmış olan Teşkilat-1 Mahsusa gönüllülerinin ve cephenin birçok eksiğini tamamlamıştı. Gayretli, disiplinli ve seçme bir subay olduğu için kısa süre önce dağılmış kuvvetlerin organizasyonuna da el attı ve 25 Mart 1915'den itibaren gönüllüleri kısa sürede yeniden teşkilatlandırdı. Eldeki mevcudu ve gelen takviyeleri 12 Subay, 2576 savaşı asker, 387 savaşı olmayan asker⁷ ile 2 makinalı tüfeği olan, 3 taburlu nizami alay olarak yeniden organize etti. Bu faaliyet çerçevesinde, sahil kısmında Teşkilât-1 Mahsusa gönüllüleri bir alay olarak yeniden teşkilatlandırılmış ve Teşkilât-1 Mahsusa Alayı olarak Karadeniz Sahilindeki cepheye dahil olmuştu. Bu yeni organizasyon tamamlandıktan sonra, sahildeki müfrezenin kurmay başkanı olarak görev yapan Ali Rıza Bey, 12 Nisan 1916'da Teşkilâtı Mahsusa'nın alay komutanlığına atandı.⁸

Karadeniz Sahili Müfrezesi, Lazistan Havalisi Kumandanlığı vasıtasıyla 3. Orduya bağlanmıştı. Yerli halktan, İstanbul'dan ve diğer illerden gelmiş gönüllülerden teşkil edilmiş olan 3 taburlu alaya; tabur, bölük ve çete yapısında kuvvetler bağlı bulunmakta idi. Teşkilat-1 Mahsusa kuvvetleri arasında Çürüksulu Ali Paşa'nın oğlu ve Milis Binbaşı Ziya Bey komutasında 400 kişi bulunuyordu. Bu grup çoğunlukla, 93 Harbi Batum Muhaciri olarak Ordu ve Perşembe bölgesine yerleştirilmişti. Çürüksulu Ziya Bey'in yanı sıra 330 kişilik Muhsin Bey Taburu, 400 kişilik Topçu Adil Bey Taburu, 200 kişilik Salih Bey Taburu ve 100 kişilik İbrahim Efendi Bölüğü gibi gönüllülerden oluşan birlikler vardı.⁹ Cephede bunlardan başka İstanbul'dan 320 gönüllünün komutanı olarak Trenle Ulukışla'ya oradan da yürüyerek bölgeye gelmiş Trabzonlu Veysel

⁴ Altınbilek ve Kır, 1993a: 615.

⁵ Bilgin, 2018: 404-405, 412.

⁶ Yalçın, 2008: 279.

⁷ Bunlar çoğunlukla yol inşaatında çalıştırılacak idi.

⁸ Yalçın, 2008: 281.

⁹ Yalçın, 2008: 273.

Efendi¹⁰ Müfrezesi de bulunuyordu.¹¹ Ali Rıza Bey bu kuvvetleri 3 taburlu Teşkilât-ı Mahsusa Nizami Alayı olarak yeniden organize etti. Ayrıca Alay komutanına bağlı olarak müstakil Çürüksulu Ziya Bey taburu ve İbrahim Efendi Bölüğü de bulunuyordu.

Ali Rıza Bey'in kısa sürede başarı gösterip yeni organizasyonları devreye sokması üzerine Alman kumandan Stange Bey 8. Alayın ve Cephenin Harp Ceridesi'ne şu satırları yazmıştır:

“Teşkilât-ı Mahsusa Alay kumandanlığına tayin edilen Yüzbaşı Ali Rıza Beğ'in say ü gayretiyle zabt-ı rabt ve nizam-ı intizamı olmayan gönüllü efradı nizamiye kıt'atı gibi teşkilâta tabi olarak tensih ve ıslah edilmiş ve mümâ-ileyhin bu babdaki gayret ve faaliyeti ve hüsn-i hizmeti sebgat (öne çıkma) ittiğinden şayan-ı teşekkür ve takdirdir. Mezkûr gönüllülerden üç taburlu bir alayla müstakil bir tabur ve müstakil bir bölük vücuda gelmiştir.”¹²

Bu çalışmamızda 1916 yılında bölgedeki durum, sebep sonuç ilişkileri ve diğer etmenlerle birlikte ele alınarak Rusların Arhavi'den itibaren batıya doğru ilerleyişi ve 6 Mart'ta Rize'nin Ruslar tarafından işgali açıklanacaktır.

1. Arhavi Deresi Batı Yakasında Savunma

Bu yeni tanzimden sonra Sahil Cephesi ile Çoruh Cephesi arasındaki dağlık bölgede, Sahil ve Çoruh cephelerimizi birbirine bitişiren Marsis Dağı doğusundaki Salıkvân Geçidi'ni kuzey yönünden Agarabaşı (Agara Yaylası başı) ile Demirkapı Yaylası mevki kısmını kontrol altına alabilmek için 24 Mayıs 1915'de Ziya Bey taburu bölgeye gönderildi. Çağlayan Deresi kaynak bölgelerinden Fındıklı'ya bağlı Çamlık Yaylasında Ziya Bey taburu konuşlandırıldı. Ali Rıza Bey'in bu bölgeyi teftiş etmesi ile taburun kış aylarında burada barınabilmesi için yeni barakalar inşa edildi ve mevcut yayla evlerinden bazılarında zeminlikler yapıldı. Böylece Arhavi deresi boyundaki savunma cephesi güneyde Agarabaşı Yaylası-Demir Kapı Yaylası sırtlarına kadar uzatıldı.¹³

Çoğunlukla cepheye geldikleri kıyafetlerle savaştan gönüllülere, nizami asker olarak, asker elbisesi ve potin giydirildi. Birlik organizasyonu tamamlanan taburlar Stange Bey önünde resmi geçit yapıp göreve başladılar. Ali Rıza Bey, Fındıklı'daki anne tarafından akrabaları olan Hacışahinzadelerin önderliği ve halktan aldığı desteklerle, Fındıklı yakınlarındaki Hürriyet (Gara) mahallesinde ve Pazar'da birer askeri hastane kuruldu.

Teşkilâtı Mahsusa'nın Murgul'da bakır işletmelerinde ele geçirdikleri malzeme ile Murgul'da faaliyete geçirdiği silah tamir atölyesini, Trabzon'da tehcir edilmiş Ermenilerden kalan alet ve edevatla Rize'de bir silah fabrikası haline getirdi. Bu fabrikada eldeki kırık tüfeklerin namlusu değiştirildiği gibi, Rus askerlerinin de kullandığı 25 mermi atabilen ve elde kullanılan makinalı tüfek de imal edilmeye başlanmıştı. İmal edilen bir bomba atar denemek üzere Trabzon'a gönderildi. Bu konu için 8. Alay Harp Ceridesine şu ifade yer almaktadır:¹⁴ “*Bu fabrika hususunda bi'l-hassa Teşkilât-ı Mahsusa Alay Kumandanı Ali Rıza Beğ'in ve Rize Sabit Jandarma tabur kumandanı Kahraman Beğ'in*¹⁵ *himmeleri sebkat (öne çıkma) itmişti.*” Cepheye geldikten sonra cephenin ikmal ve geri çekilmesi için batıya doğru yol olmaması gerçeği ile yüzleşerek, Arhavi'den Fındıklıya doğru geri çekilmek ve cephenin ikmal ve iâşesini sağlamak üzere gerekli yolun yapılması için de çaba göstermişti.

Sahil Cephesindeki birlikleri takviye için Trabzon Vilayeti havalisinde 17-18 yaşındakilerle 45-50 yaşındakiler silah altına alınmışlardı. Bunlar buldukları kazalarda müstahfız askeri olarak

¹⁰ Teğmen Trabzonlu Veysel (Genya): 1888 yılında İstanbul Fındıklı'da doğan Üsteğmen Veysel Bey 29.08.1950 tarihinde Trabzon'da vefat etmiştir. Teşkilât-ı Mahsusa'nın İstanbul'dan organize ettiği gönüllülerin komutanı olarak tren ve yolu ile Ulukışla üzerinden Trabzon'a ve Trabzon'dan, Arhavi bölgesine gelip burada yeniden toparlanmakta olan Teşkilât-ı Mahsusa Mısyon Şefi Em. Binbaşı Yusuf Rıza Bey'in kuvvetlerine katılmıştı. Bilgin, 2018: 412.

¹¹ Altınbilek ve Kır, 1993a: 614.

¹² Yalçın, 2008: 291-292.

¹³ Bilgin, 2018: 417.

¹⁴ Yalçın, 2008: 413.

¹⁵ Kahraman Bey için bkz. Bal, 2020: 395-397

görev yapacak ve gerekli durumlarda sahil müfrezesinde boşalan kadrolar bunlarla doldurulacaktı. Çekilmelerde yaşanan zayıfların yerini dolduracak askerler de küçük partiler halinde cepheye ulaşmakta idi. Stange Bey kumandasında bölgeye gelen ve Ardahan harekâtını yapan 8. Alay'ın personel eksikleri, daha önceden depo birliği olarak tahsis edilmiş Adapazarı, Eskişehir ve Konya'dan karşılanacaktı. 15 Mart 1915'de Eskişehir'den gelen depo taburu askerleri ile 8. Alayın 1. Taburunun eksikleri tamamlanmıştı. 17 Mart 1915'de de Adapazarı'ndan gelen depo taburu askerleri ile de 8. Alayın 3. Taburunun eksikleri tamamlandı. 19 Mart'ta Konya Depo taburunun askerleri cepheye ulaştı. Bunlarla da 8. Alayın istihkam ve makinalı tüfek bölüklerinin eksikleri tamamlandı. Fakat gelen askerlerin sadece martini tüfeği ve kasaturaları vardı.¹⁶

Ruslar, Oltu-Tortum bölgesi ve Çoruh Vadisinin orta kesiminde bulunan Çoruh Cephesi'ne üstün kuvvetlerle sürekli saldırıyordu. Bu durumda sıkışan Tortum bölgesine yardım için 3. Ordu, Avni Paşa vasıtası ile 6 Temmuz 1915'de sahil cephesinden iki seyyar jandarma taburunun Tortum bölgesine gönderilmesi istenmiş ve bu taburlar gönderilmişti.¹⁷ 1915 yılında sahil cephesinden birlik alınması bunlardan ibaret değildi.

7 Ağustos 1915 tarihinde Sahil Müfrezesi kumandanı Stange Bey, ayağındaki bir rahatsızlık nedeni ile tedavi için Trabzon'a gitmiş¹⁸ ve yerine 8. Alayın 3. Tabur kumandanı Binbaşı Ahmet Tevfik Bey vekaleten bakmaya başlamıştı. 10 Ağustos 1915 tarihinde 3. Ordu'dan gelen bir emirde 8. Alayın 1. Taburu ile alayın makinalı tüfek takımının Ordu kumandanlığının bulunduğu Hasankale'ye gönderilmesi istendi. Bu emir yerine getirilince, 8. Alay'dan geriye sadece 3. tabur kalmıştı. 2 yıl önce iyi eğitilmiş ve donanmış olan 8. Alayın 1. Taburu Hasankale'de, 2. Taburu Çanakkale'de 3. Taburu ve 1 makineli tüfek takımı da Arhavi bölgesinde olmak üzere dağınık bir vaziyete düşmüştü.¹⁹

Lazistan Havalisi Kumandanlığı'na bağlı 8 Alay'dan artakalanlar; Hopa Hudut Taburu, Teşkilât-ı Mahsusa Alayı, Trabzon ve Giresun Seyyar Jandarma taburları, 6 tüfekli makinalı tüfek bölüğü ile 6 dağ topu ve bir istihkâm bölüğünden oluşan, 14 taburluk bir kuvvet idi. Toplam 8.500 kişilik olan bu kuvvetin yarısına yakın kısmı Trabzon ve Karadeniz sahil boyunda denizden yapılabilecek bir çıkartmaya karşı görev yapmakta idi.²⁰ Bu kuvvetlerden toplam 5.015 askerden oluşan 7,5 taburu ise Arhavi Deresi'nin batı yamaçlarında Rus ilerleyişine karşı yaklaşık 11 ay kadar direnebilen cephe idi.²¹

1915 yılı sonbaharında, Rus silahlı kuvvetlerinin başkomutanlığında önemli değişiklikler yapılmıştı. Rus Kafkas Cephesi Başkomutanlığına ve Genel Valiliğine, Grandük Nikola Nikolayeviç atanmış ve 11 Eylül 1915'de başkomutanlık karargâhının bulunduğu Tiflis'e gelen Grandük Nikolayeviç Rus Kafkas Ordusu'nun idaresini General Yudeniç'e bırakmıştı. ²² 19 Eylül'de ise Osmanlı ve Bulgaristan arasında imzalanan bir anlaşma ile Türkiye ile Almanya arasında tren yolu ile irtibatı sağlanmış, Türk Ordusunun ikmalini yapma imkânı artmıştı. 1915 yılı Ekim ayı başında, Çanakkale'de savaş Müttefiklerin aleyhine döndüğü için, İngiliz ve Fransızlar Çanakkale'den çekilme kararı almışlardı.²³ İngilizler 20 Aralık 1915'de Anafartalar ve Arıburnu'nu, 9 Ocak 1916'da ise Seddülbahir'i boşalttılar.²⁴

Çanakkale'den çekilme kararından sonbahar sonunda haberdar olan ve Çanakkale'de boşa kalacak Türk kuvvetlerinden Doğu Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin takviye alabileceğini değerlendiren Rus kurmayları böyle bir olay gerçekleşmeden önce taarruzla ilerlemeye karar verip

¹⁶ Yalçın, 2008: 282-283.

¹⁷ Yalçın, 2008: 316-317.

¹⁸ Stange Bey bir daha cepheye dönemedi.

¹⁹ Yalçın, 2008: 343.

²⁰ Çakmak, 1936: 138. Altınbilek ve Kır, 1993a: 615.

²¹ Altınbilek ve Kır, 1993b: 4.

²² Age. s. 870.

²³ Age. s. 872.

²⁴ Çakmak, 1936: s. 119.

kış ortasında harekete geçmişlerdi.²⁵ Kasım ayı başında kararını verip harekete başlayan Yudenic'in hedefi Erzurum'du.

1916 yılı başlangıcında Karadeniz sahillerindeki Savunma hattımız Arhavi Deresi'nin batı sırtlarında bulunuyordu. Karargâhı, Arhavi Yolgeçen (Lome) Köyü'nde bulunan cephe 8. Piyade Alayının 3. Taburu, Hopa Hudut Taburu, üç Taburlu Teşkilât-ı Mahsusa Alayı, Trabzon, Giresun bölgesinden gelen gönüllülerin organize edildiği 3 Seyyar Jandarma Taburu, 6 makinalı tüfek ve 6 adet dağ topundan oluşan ve 3.339 savaşçı mevcudu bulunan bir kuvvet tarafından savunuluyordu.²⁶ Karşılarındaki Rus kara kuvvetleri ise Batum'da bulunan General Liyahov komutasında idi. Rusların Arhavi'deki birliklerinin harekâtı Batum'da üslenmiş olan savaş gemileri tarafından desteklenmekte idi.

Arhavi'deki cephe hattını tutan birliklerimiz Arhavi Deresinin batı yakasında sahilde Güngören (Kapisre) Köyünden, iç kesimdeki Ortaköy /Ortaca karşısındaki sırtlara kadar olan arazide mevzilenmişti. Ruslar ise Arhavi, Konaklı (Kordelit), Dikyamaç (Ortaköy), Dülgerli-Soğucak (Potocur), Boyuncuk (Parih) çizgisinde mevzilenmişti. Kuvvetlerimiz 14 ve 25 Ekim ile 29 Aralık 1915, 7, 8 ve 18 Ocak 1916'da Rus mevzilerine karşı taarruz düzenlemiş fakat Rusları geri atmaya muvaffak olamamıştı.²⁷

Arhavi Deresi boyundaki savunma hattımızda bulunan birliklerimize vekaleten komuta etmekte olan Binbaşı Ahmet Tevfik Bey, 14 Ocak'ta Rusların cephemizin sahil tarafına bir keşif taarruzunda bulduklarını fakat taarruzu durdurup Rusları geri püskürttüklerini bildirmektedir.²⁸ 19-20 Ocak 1916'da gece baskını ile taarruz düzenlemişti. Tüm mevzilerinden sabaha kadar makinalı tüfeklerle ateş açan Ruslar bu baskında önemli kayıplar verdi. Birliklerimiz, 20 Ocak sabahı muvaffakiyetle geri döndü.²⁹ Harekât sona erdiği zaman bu baskında 2 şehit ve 3 hafif yaralımız olduğu anlaşılmıştı.³⁰ Bu olaydan sonra 21 Ocak'ta cephede bir müddet sükûnet meydana gelmişti. 20- 21 Ocak gecesi Türk keşif kolları Rusların keşif kollarına rast gelmiş ve çıkan çatışmada 1 askerimiz şehit olurken, Ruslara zayıat verdirilmişti. 21 Ocak'ta ise tüm cephede sükunet³¹ devam ediyordu.³²

Türk kuvvetlerinin takviye edilmesini engellemek için başlangıçta kayık tipi motorlu deniz araçlarına, makinalı tüfek ya da küçük bir top monte ederek sahili çok yakından kontrol eden Ruslar, 1916 yılında İmparatoriçe Maria ve İmparatoriçe Katerina adlı iki büyük savaş gemisini (Dritnot) hizmete almıştı. Bu gemiler gerek sür'at, gerekse toplarının menzili bakımından Yavuz dahil Osmanlı donanmasındaki gemilere üstünlük sağlayabilecek durumdaydılar. Bu savaş gemilerinin desteğinde Rus filoları artık Karadeniz'in her bölgesinde rahatlıkla görev yapabilmekteydi. Bu nedenle Zonguldak'tan İstanbul'a kömür nakli dahil Karadeniz'de sevkiyat yapabilmemiz tehlikeye girmişti.

5 Şubat 1916'da Ruslar, denizden donanmanın ateş desteği, karada ise 19. Türkistan Alayı ve Plaston Tugayı ile Arhavi Deresinin batı yakasındaki Türk mevzilerine yüklendiler. Denizden ve karadan bombardıman altındaki Türk mevzilerinden karşılık vermek mümkün olamıyordu. Binbaşı Ahmet Tevfik Bey,³³ 5 Şubat 1916 tarihide, Arhavi Yolgeçen (Lome) Köyü'ndeki karargahından sahil cephesine bitişik Çoruh Cephesinin kumandanına göndermiş olduğu telgrafta; Sahil ve Çoruh cepheleri hattının birbirine bitiştiği Marsis Dağı doğusunda Salikvan Geçidi'nin kuzey

²⁵ Altınbilek ve Kır, 1993b: s. 872.

²⁶ Altınbilek ve Kır, 1993b: 86.

²⁷ Çakmak, 1936: 137.

²⁸ ATASE, BDH-5263-29-002.

²⁹ ATASE, BDH-5263-29-008.

³⁰ ATASE, BDH-5263-29-013.

³¹ ATASE, BDH_ 5263-29-08-001.

³² ATASE, BDH- 5263-29-18.

³³ 1877 yılında Halep'te doğan Ahmet Tevfik Bey Hafız Ali Bey'in oğludur. 1895 yılında Harp Okulundan teğmen olarak mezun olan Ahmet Tevfik Bey Balkan Savaşına Katılmıştır. 8. Alay ile İstanbul'dan bölgeye gelmiş ve Ardahan harekâtına katılmıştır. Kurtuluş Savaşına da katılan Ahmet Tevfik Bey 1923 yılında emekli olmuştur.

yönündeki Agarabaşı (Agara yaylası başı) ile Demirkapı yaylası mevki bölgesinde Rusların sa-
bahtan bu yana 1 taburluk bir kuvvetle taarruza başlamış olduğunu, gelen haberlere göre Rusla-
rın kuzey-güney istikametinde yükselerek uzanan dağ sırasının sırt kesimlerini ele geçirmeye
başladığını bildiriyordu.³⁴ Karargahı Çamlık Yaylasında bulunan bu bölgeyi, Binbaşı Çürüksulu
Ziya Bey komutasındaki ve Salih Ağa komutasındaki bir bölük müfrezemiz savunmaktaydı.

5 Şubat 1916'da Sahil Cephesi'nde Rus Donanmasının ateşi altında ve kara birliklerinin taar-
ruzu ile sahilten Arhavi Deresi geçildi. Rus donanmasına bağlı gemilerin bombardımanı ile
sahilden uzakta olarak kabul edilen mevzilerimiz hallaç pamuğu gibi atılmıştı. Karadan 9 ta-
burluk bir Rus kuvvetinin taarruzu ile cephenin sahil kısmında tutunamayan Türk birlikleri
bozulmuş³⁵ ve Ruslar sahilten Güngören'e (Kapisre) kadar ilerlemişti.³⁶ Bu durumda cephenin
bozulduğunu ve tutunamayacağını gören müfrezeye komutanı Binbaşı Ahmet Tefvik Bey çekilmeyi
düşünmeye başladı. 6 Şubat sabahı, Rus gemilerinin bombardımanı ile himâye edilen 2 Rus ta-
buru, batıya doğru ilerledi ve Kıyıcık'ı (Mostora) ele geçirdi. Rusların sahil kısmından Sümer
(Sumle) Köyü'ne doğru hareketi durdurulamayacağından, Türk cephe komutanı yeni savunma
hattını Çağlayan (Abu-Viçe) Deresi'ni batı yakası olarak kabul ederek 6 Şubat öğleden sonra saat
6'da Çağlayan (Abu-Viçe) Deresi vadisinin batı sırtlarını tutmak üzere çekilme emrini verdi.³⁷

Bu günlerde Ruslar, ağırlıkla Erzurum üzerine yüklenmiş ve Erzurum tehlikeye düşmüştü. Kaf-
kas Cephesi'nin acilen takviye edilmesi gerekiyordu. Eldeki imkanlar kullanılarak Yavuz'un
güvertesine; 29 Subay, 400 er, 1 dağ Bataryası, 68 Makinalı Tüfek müfrezesi, 1 Uçak müfrezesi,
1000 tüfek 300 sandık piyade cephanesi ve diğer eşyalar yüklendi ve 4 Şubat öğleden sonra
Boğaz'dan Trabzon'a doğru yola çıktı. Yavuz 6 Şubat sabahı Trabzon'a vardı ve süratle yükünü
boşaltarak 7 Şubat'ta İstanbul'a döndü.³⁸ Yavuz'un bu seferi hem yükü hem de Karadeniz'deki
Rus donanmasının durumu dolayısıyla oldukça riskli bir seferdi. Çünkü Yavuz daha önce Rus-
ların yeni hizmete aldığı Marya gemisi ile Zonguldak-İstanbul Boğazı arasında karşılaşmış ve
Marya gemisinin üstün sür'atı ve uzun menzilli topları karşısında güçlülkle Boğaz'a girmişti.³⁹

2. Çağlayan ve Arılı Deresi Bölgesindeki Savaşlar

Binbaşı Ahmet Tefvik Bey, Arhavi Yolgeçen (Lome) Köyünde olan karargahını Fındıklı (Viçe)
Yeniköy'e nakletmişti. 6 Şubat gecesi Türk kuvvetleri Çağlayan (Abu-Viçe) Deresi hattına çe-
kilmek durumunda kalmışlardı. Türklerin batıda yeni savunma mevzileri kurmasını ve takviye
almasını engellemek isteyen Rus filosu, Pazar'a kadar olan bölgede sahildeki her hareketliliğin
üzerine bomba yağdırıyordu.

7 Şubat sabahı Türk birlikleri Çağlayan (Abu/Viçe) Deresi Batı sırtlarını sahilten Doğanay'a (Zugu-
1 ulya) kadar tutarken Ziya Bey ve Salih Ağa kuvvetleri de Arhavi Demirkapı yaylasından Çamlık
yaylasına ve Taşdibi Yaylasından inen yolları tutarak,⁴⁰ Rusların cephe hattının güney kanadından
ilerleyerek sahil kesimindeki Türk birliklerinin savunma hattının arkasına sarkması ihtimalini or-
tadan kaldırmışlardı. Ruslar ise sahil kısmında 19. Türkistan Alayını, dağlara yakın kısmında ise Plas-
tonları taarruz etmek üzere konuşlandırmıştı. Rus savaş gemileri, sahile yaklaşarak Türk cephesi-
nin sahil kanadını denizden bombardımanla tahrip ederek kendi kuvvetlerine oldukça yardım edi-
yordu. Bu durum Binbaşı Ahmet Tefvik Bey tarafından şu şekilde rapor edilmişti:

“Dünden beri cephe ve sağ cenahımıza ta'arruz eden düşman cepheden tard edilmiş ise de sağ
cenah kıta'âtının Abu'nun(Çağlayan) cenubundaki (güneyindeki) sırtlardan Zugu-1 ulyâya (Doğa-
nay) inen dere menba'ına kadar Muklisil sırtlarının hatt-ı bâlâsını işgâle mecbûr etmişti. Salih Ağa

³⁴ ATASE, BDH-5262-23-011.

³⁵ Altınbilek ve Kır, 1993b: 113.

³⁶ ATASE, BDH-5262-23-011.

³⁷ ATASE, BDH-5262-23-011.

³⁸ Besbelli, 1976: 310.

³⁹ Besbelli, 1976: 309-310.

⁴⁰ ATASE, BDH-5262-23-011.

Müfrezesi Zugu Pishala (Arılı) Deresi ve yollarını setr (kontrol altına almak) maksadıyla gönderilen bölük, Pishala-i süflânın şimaldeki(kuzey) sırtlarını işgâl ve müfrezenin cenahını temin edecektir.”⁴¹

Çekilen Türk birliklerini takip eden Ruslar 7 Şubat'ta Viçe Deresi boyundaki Türk mevzilerinin karşısına kadar gelmişler ve taarruzlarına başlamışlardı. 9 Şubat 1916 günü cephede silahlı çatışmalar devam ederken 2 Rus torpidosu sahil kısmındaki Türk mevzilerini gözetleyerek nokta atışları yapmaktaydı.⁴² 10 Şubat'ta ise ikmal için bölgeden ayrılan 3 büyük 5 küçük gemiden oluşan toplam 8 gemilik Rus filosu tekrar savunma hattımızın hizasında sıralanmış siperlerimizi bombardıman etmeye başlamıştı. Çamlık yaylası bölgesinden çekilen ve iç kesimden gelen yolları kontrol altına alan müfrezemizden ise henüz bir bilgi gelmemişti.⁴³

12 Şubat'ta Ruslar denizden donanmalarının ateş desteği ile tekrar Çağlayan Deresi'nin batı yakasındaki Türk kuvvetlerine yüklenmişti. 13 Şubat 1916 günü Yavuz'un İstanbul'dan Trabzon'a getirdiği, toplam 32 tüfeği bulunan 8 makinalı tüfek bölüğünden 4 tüfeklik bir bölüğü sıkışık durumdaki sahil cephesi emrine verildi.⁴⁴

Ruslar 11 Şubat 1916'da Kafkas Cephesinde Türk savunmasının merkezi olan Erzurum'a yüklenmişlerdi. Erzurum çevresindeki savunma tabyalarının teker teker düşmesinden sonra Türk kuvvetleri Erzurum'u boşaltmak zorunda kaldı. 15 Şubat öğlenden sonra Erzurum'un boşaltılmaya başladığını haber alan Ruslar 16 Şubat sabahı taarruzla Erzurum ovasına giriyor ve artçılar şehirden ayrılırken Erzurum'u işgal ediyordu.⁴⁵

1914 ve 1915'de Yavuz ve Midilli birkaç defa Rus donanması ile karşılaşmış ve her iki gemi de sürat ve topları ile üstünlüğünü göstermişti. Bu nedenle Rus donanması Karadeniz'de serbestçe dolaşamıyordu. 1915 yılında Batum limanında bulunan bir torpido zaman zaman savaş bölgesine geliyor nispeten küçük olan toplarının menzilinde etkili olabiliyordu. Oysa 1916 yılı Şubat ayında Rus donanmasının bir filosunun sürekli olarak güney Karadeniz sahillerinde savaştan Rus kuvvetlerine destek için bölgede bulunması, Rusların Karadeniz'deki dengeyi tamamen kendi lehlerine değiştirdiği anlamına geliyordu. Bunun nedeni, Yavuz zırhlısının hızına ve top menziline karşı denge oluşturacak olan İmparatoriçe Marya ve İmparatoriçe Katerina adlı iki diritnotun hizmete girmiş olmasıydı. Rus donanmasının zırhlıları ve bu iki diritnot Karadeniz sahillerine yanaşıp savunma hattımızın orta kesimlerine kadar top düşürebilmekteydi. Bu iki gemi, donanmanın güvenliğini temin ederken sahile iyice yanaşan Rostislav zırhlısı Türk mevzilerini hallaç pamuğu gibi atmaktaydı.

13 Şubat gecesi cereyan eden çatışmalarda bir şehit ve altı yaralımız vardı. 14 Şubat'ta cephemizin çeşitli kısımlarına yüklenen Rus piyadesi geri atılmıştı. Fakat sahire yakın kuzey kısmında Doğanay-Ihlamurlu (Zugu-1 ulya) sırtlarına kadar ilerlemişlerdi.⁴⁶

15 Şubat'ta Ruslar Çağlayan (Abu-Viçe) Dere batı sırtlarına yüklendiler.⁴⁷ Sahil kısmında çatışma devam ederken dağlık tarafta ara ara piyade ateş teatisi yapılmaktaydı.⁴⁸ Buradaki kuvvetlerimiz Zuga sırtlarında direnmeye devam ettiler Sahil Cephesinde Kumandan Vekili olarak görev yapan Binbaşı Ahmet Tefik Bey, durum hakkında Yeniköy'den Çoruh Cephesine bilgi olarak gönderdiği raporda; 14 Şubat günü taarruz eden Rus kuvvetlerinin iç bölgede bulunduğu taarruzda muvaffakiyet elde edemediğini ama 15 Şubat günü 7 parçalık filosu ile sahil kısmını ateş altına alarak mevzilerimize 1500'den fazla bomba yağdırmış olduğunu bildiriyordu.⁴⁹

⁴¹ ATASE, BDH-5262,26-002-04

⁴² ATASE, BDH-5262-24-004-04.

⁴³ ATASE, BDH-5262-23-030.

⁴⁴ Altınbilek ve Kır, 1993b: 104

⁴⁵ Altınbilek ve Kır, 1993b: 113.

⁴⁶ ATASE, BDH,5262-26-002-04

⁴⁷ Çakmak, 1936: 138. Altınbilek ve Kır, 1993b:101

⁴⁸ ATASE, BDH, 5262-26-006-07

⁴⁹ ATASE, BDH, 5262-26-006-06

Bunlara ilave olarak sahil kısmında kuvvetlerimizin karşısında bulunan Rus cephesinden tarafımıza 2 havan ve 2 dağ topu ile de ateş açılmıştı. 15 Şubat günü yaşanan muharebede topçu ateşi durduğunda sahil kısmındaki birliklerimizin karşısında 4 taburluk kuvvetten bir bölük kadar Rus piyadesi makinalı tüfek ateşi desteğinde taarruza kalkmış, fakat bizim karşı koymamızla geri atılmıştır. Bizim dağ topçularımız karşı ateşle mukabele etmiş ve bitişik nizam taarruza kalkan Rus piyadesi ve iki Rus dağ topunun üzerine mermi düşürmüştü. Ruslar Aksu (Abusufla/Aşağı Abu) Köyü camisine kıvılcık haç bayrağı çekerek burayı hastane haline getirmiş ve yaralılarını sedyeye buraya taşımıştı. Saatlerce süren bu çatışmada 2'si subay on yaralımız ve 1 şehidimiz vardı.⁵⁰

Rusların toplam dokuz tabur piyade ve iki dağ bataryası, iki havan topu ve harp gemileri ile saldırdığı müfrezemiz hattını müdafaa etmektedir. Rusların topçu bataryalarından birisi Çağlayan'ın (Abuulya /Yukarı Abu) kuzey, diğeri ise kuzey doğu sırtlarında havan takımı ise Çağlayan'ın (Abuulya /Yukarı Abu) kuzey doğusundaki sırta idi.⁵¹ Aynı gün denizden Rus gemilerinin ağır bombardımanı desteğinde taarruz eden Ruslar cepheyi yarıncı, mevzilerdeki Türk kuvvetleri, Arılı (Pishala) Deresi ve Furtuna deresi hattına doğru çekilmeye başlıyor. Akşama doğru sahil kısmında piyade muharebesi devam ederken, iç kesimde ara ara piyade ateşi açılmakta idi.⁵² Türk tarafı 15/16 gecesini Rus ilerlemesini geri atmak için mukabil taarruzda bulundu, fakat muvaffak olamayarak Furtuna Deresi'nin batı yakasına doğru çekildiler.⁵³

3. Furtuna Deresi Boyunca Savunma

Rusların Erzurum ovasında hızlı ilerleyişi 3. Ordunun tuttuğu cephenin düzenini bozmuştu. Özellikle Çoruh cephesindeki kuvvetlerimiz yeni cephe hattına göre çok daha doğuda kalmıştı. Bu durumda 3. Ordu komutanlığı cephe hattını düzeltmek üzere geri çekilme emri göndermişti.

19 Şubat'ta kontrollü çekilme devam ederken Ahmet Tevik Bey'i yeni karargahını Furtuna deresi batısında bulunan Dernek Köyü'nde (Kostanivat) kurmuştu 19 Mart tarihinde buradan yazdığı rapora göre, Rus savaş gemileri Ardeşen bölgesinde sahile yanaşmış arazide batıya doğru hareket halinde gördükleri Türk kuvvetlerinin bulunduğu alanları ateş altına almaktaydılar. Türk artçıları ile Rus öncüleri de Ardeşen'in Baş Mahalle (Siyat) ve Pirinçlik (Sifat) köyleri sırtlarında bir çatışmaya girmişlerdi.⁵⁴ Daha sonra buraya bir tabur Rus askeri gelmiş ve bizim artçılarımız çekilmişti. Ruslar burada siper kazarak tahkimat yapmaya başlamışlardı. İşgal altında kalan yerlerden Muhacir çıkan köylülerden alınan haberlere göre Fındıklı Çamlık Yaylasına yerleşen Ruslar buradan Salıkvan geçidini aşarak Yusufeli tarafındaki Barhal köyünü işgal etmiştir. 20 Şubat'ta sahil cephesinde Akkaya (Pilergivat) Köyü ile Han Dağı bölgesine kadar olan arazide yeni bir savunma hattı kuruldu.⁵⁵

3. Ordunun çekilmesi ve yeni bir savunma hattı oluşturması yeni takviyeler almış olan Rus kuvvetleri karşısında oldukça zordu. 3. Ordunun acilen takviyesi gerekiyordu. Bu gelişmeler üzerine Başkomutanlık 3. Ordu'yu Çanakkale'de boş kalan 10. Kolorduyla takviye etmeye karar vermişti.⁵⁶ Durumun aciliyeti, deniz yolu ile Trabzon'a buradan da Erzurum taraflarına sevkıyatı gündeme gelmişti. Fakat devletin elinde bu sevkıyatı yapabilecek vasıfta gemiler yoktu. Bunun üzerine Niğde-Ulukışla'ya kadar trenle oradan ise cepheye yaya olarak gönderilmeleri karara bağlanmıştı. Fakat acil olan durum nedeniyle, denizden sevkıyatın, Yavuz zırhlısı veya Midilli kruvazörünün güvertesine yüklenebilen kadar da olsa takviyenin yapılmasına karar verildi.

⁵⁰ ATASE, BDH-5262-26-006-06.

⁵¹ ATASE, BDH-5262-26-006-06a.

⁵² ATASE, BDH-5262-26-006-07.

⁵³ Çakmak, 1936: 138. Altınbilek ve Kır, 1993b: 113.

⁵⁴ ATASE, BDH-5262-26-015.

⁵⁵ ATASE, BDH-5262-26-019.

⁵⁶ Altınbilek ve Kır, 1993b: 142.

Sahil Cephesinde, Ardeşen'in dağlık kesimdeki tüm birlikler Furtuna Deresi batı yakasına çekilmişti. 21 Şubat'tan itibaren tüm birliklerle Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mahallesi'nden (Aşağı Viçe) Hamidiye köyüne kadar uzanan çizgide yeni bir savunma hattı kurulmuştu.

26 Şubat'ta Sahil müfrezesinde kumandan vekili olarak Binbaşı Edhem Bey görevli idi. Gönderdiği rapora göre; Köprüköy'den (Timisvat), Çamlıtepe'ye (Zuga) doğru gönderilen bir keşif kolu Guvant mezralarında Ruslara tesadüf etmiş ve bunlardan birkaçını öldürmüştü. Bu çatışmada keşif kolumuza rehberlik eden bir köylü şehit düşmüştü. Ardeşen'e bağlı Köprüköy (Timisvat) üzerindeki boğazda Rusların tahkimat yapmakta olduğu ve bunun gerisinde Aşağı Durak'ta (Aşağı Zigem) bir tabur Rus askerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu sırada Yukarı Durak (Yukarı Zigem) dan bizim cephemizin sahil kanadına doğru iki bölük kadar Rus askeri kol nizamında yürüyüş halinde idi.⁵⁷ Denizden uzun menzilli toplara sahip Rus gemilerinin tehdidi altında bulunan müfrezemiz ancak geceleyin ve küçük partiler halinde çekilebilmekteydi.

27 Şubat 1916'da 3. Ordu Komutanı Mahmut Kâmil Paşa görevden affını istemiş ve izne ayrılmıştı. Yerine vekaleten 11. Kolordu komutanı Abdülkerim Paşa bakmaktaydı.⁵⁸ 27 Şubat 3. Ordu'nun takviyesi için Yavuz'dan daha sür'atlı olan Midilli'nin güvertesine 1 tabur ve 1 makinali tüfek bölüğü yüklenerek Trabzon'a gönderilmişti.⁵⁹ Midilli gemisi yükünü 13 Şubat 1916'da Trabzon'a çıkartmıştı. Bunlardan 4 makinali tüfekten oluşan bir bölük Sahil Cephesinin emrine verildi. 3. Ordu Komutanı olarak tayin edilen Mirliva Vehip Paşa, 6 Mart'ta Erzincan'a gelerek fiilen göreve başladı.⁶⁰

3 Mart'ta sahil müfrezemiz Furtuna Deresi batı yakasında Hamidiye Köyü/Eski Trabzon Çamlı Hemşin Aşağı Çamlıca Mahallesi hattında; karadan 2 Rus taburunun denizden ise aralarında uzun menzilli topları bulunan Marya Savaş gemisinin ve 6 muhribin bulunduğu 7 Rus filosunun taarruzu altındadır.⁶¹ Denizden donanmanın ateş desteği ile taarruza geçen Ruslar cephemizi yardı. Çekilme emri geç verilmişti. Gündüz sahil yolundan çekilme mümkün olamayacağı için bu bölgedeki birliklerimiz ormanlık arazide dağılarak batıya doğru çekilmeye başlamışlardı. Ruslar Batum'dan getirdikleri üç nakliye gemisine 2 tabur, 7 kazak bölüğü, bir top takımı ve iki makinali tüfek yüklemiş ve donanmanın desteği ile 4 Mart 1916 sabahı çekilen Türk kuvvetlerinin arkasına düşen Furtuna Deresinin batısındaki Pazar'a iki noktadan çıkartma yapmışlardı. Sahildeki gözcüler durumdan birliklerimizi haberdar etmişti. Furtuna Deresi boyundan çekilip Pazar Deresi boyunda savunma mevzii oluşturmaya çalışan Türk askerleri arkalarına düşen bölgede Rus birlikleri olduğunu haber alınca çemberde kalmamak için mevzilerinden dağılarak ayrıldılar. Aynı gün Rus donanması Rize ve Çayeli'yi bombalamıştı.

Dağınık ve küçük gruplar halinde çekilen kuvvetlerimiz, arazilerin kıvrımlarından yararlanıp Ruslar tarafından izlenme ya da ağır silahlarla ateş altına alınma gibi tehditlerden kendilerini kısmen korumuştular. Kuvvetlerimiz dağınık halde çekildikleri için batıya doğru geçtikleri dere vadilerinin batı yakalarında yeni savunma hatları oluşturamamış ama çemberde kalıp tamamen imha olmaktan da kurtulmuşlardı. Ancak, bu şekilde dağınık çekilme birçok birliğin ağırlıklarının düşman eline geçmesine sebep olmuştu.

Pazar'a çıkartma yapan Rus birlikleri Furtuna Deresi boyundaki Türk birliklerini çembere alıp imha etmeye muvaffak olamayınca, akşama doğru, çıkartma birliklerini nakliye gemilerine bindirerek daha batıda, uygun alanlara çıkartma yapmak üzere sahili takiben yola koyulmuştu. Avni Paşa, Furtuna Deresi hattından çekilme sinyalleri geldiği zaman Rus ilerlemesini durdurmak üzere Rize'deki Lazistan Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'i Mıntıka kumandanlığına atayarak

⁵⁷ ATASE, BDH-5263-29-084.

⁵⁸ Altınbilek ve Kır, 1993b: 137.

⁵⁹ Altınbilek ve Kır, 1993b: 134-135.

⁶⁰ Altınbilek ve Kır, 1993b: 149.

⁶¹ Altınbilek ve Kır, 1993: 191.

duruma müdahale etmesi emri göndermişti. Trabzon'dan sahil cephemizi takviye olarak gönderilmiş olan Samsun Seyyar Jandarma Taburu da Trabzon'dan yola çıkmıştı.

4 Mart 1916 tarihinde 3. Ordu kumandan vekili Abdülkerim Paşa, Tercan'ın Kargın köyündeki karargahtan, genel kurmaya yazdığı raporda Karadeniz sahilindeki müfrezenin, Furtuna Deresi boyundaki mevzilerden artçılar desteğinde, Pazar Deresinin vadisinin batı yakasındaki mevzileri işgale muvaffak olamadığı taktirde, Çayeli bölgesindeki derelerden birinin vadisinin batı yakasına çekileceğini, Eğer Furtuna Deresi'nden çekilme büyük bir mağlubiyetle olmamış ise, Pazar Deresi vadisinin batı yakasına çekilerek burada savunmaya devam emri verdiğini bildirmişti.⁶²

4. Denizden Asker Çıkartma ve Rize'nin İşgali

5 Mart günü bir Rus denizaltısı Trabzon istikametine doğru giderken, Türk kuvvetlerinin Çayeli deresi batı yamaçlarında birikmeye başladığını tespit etmişti. Ruslar, Pazar'dan iki bölüğü gemilere bindirip 5 Mart sabahı şafakla beraber Çayeli'ne (Mapavri) denizden bir çıkartma yaptı,⁶³ Bu çıkartmadan sonra Çayeli bölgesinde sahile karşı mevzilendirilen iki Şinaydır⁶⁴ toptan birisi Rus savaş gemilerin açtığı ateşle tahrip edildi. Rus askerleri dere vadisinden 4-5 km iç kesimlere, güneye doğru harekete giriştiler. Denizden sahile Rus askeri çıktığını ve üzerlerine doğru ilerlediğini gören seyyar jandarma birliği savunma hattı için kurdukları topu ve ağırlıklarını burada bırakarak hemen dağılmıştı.⁶⁵ Ruslar dağınık vaziyette çekilen Türk kuvvetlerini burada da yakalayıp çemberde imha etmeye muvaffak olamadılar.

Sahilden girerek 4-5 km güneye doğru iç kesimler ilerleyen Rus birlikleri, Furtuna Deresini geçip doğudan batıya doğru ilerleyen Rus kuvvetleri ile irtibat sağlayıp bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra tekrar sahile döndüler. 2 Bölük kadarı sahilden batıya doğru ilerlerken, diğerleri de gemilere binip denize açıldılar. Sahili gözetleyerek batıya doğru yola koyuldular. Avni Paşa'dan ulaşan dağınık haberlerden 3. Ordu karargâhı şunları anlayabilmiş ve belgenin altına not düşmüştü;

“Rusların Mapavri'de de durmak niyetleri yok. Hep bunlar mühim haberlerdir. Mapavri asker ef-rânının sıhhatini tedkik lâzımdır. Müfrezeden sorsunlar, rapor alınamadı.” Bu değerlendirmeler ise Başkumandanlık karargahına şu cümlelerle aktarılıyordu: 21/12/31'de düşman sefâin-i harbiyesinin Mapavri ve Rize civârını bombarduman ettiği ve Mapavri'ye birkaç yüz kişi çıkarmakta olduğu ve Lazistan müfrezesinden hiçbir ma'lûmât alınmadığı Avni Paşa'dan bildirilmiştir.”⁶⁶

Furtuna deresi hattındaki Türk kuvvetlerinden haber yoktu ama, Türk kuvvetlerinin 800 kadarı akşam hava kararırken Furtuna deresi savunma hattındaki mevzilerini boşaltıp vadinin iç kesimlerine doğru çekilmişti. Milis Binbaşı Çürüksulu Ziya Bey kumandasında nizami bir şekilde çekilen bu kuvvet, Aşağı Çamlıca (Aşağı Viçe) köyünden geçerek İskit (Üsküt) Dağı'na tırmanmış ve oradan, Varoş yolu ile Hemşin Başköy'e ulaşmıştı. Buradan Cimil Köyleri tarafına geçerek, İkizdere üzerinden İyidere'nin batısına geçeceklerdi.

Furtuna Deresi hattından çekildikten sonra batıya doğru hiçbir vadide savunma hattı oluşturamayan Türk kuvvetlerine yardım için gönderilmiş ve o sırada Rize'de bulunan Jandarma ve Müstahfızlar, Rize'nin doğusunda Taşlı Dere (Askaros) boyunca bir savunma hattı oluşturmak için bölgeye geldiler. Fakat kısa sürede Çayeli'nden itibaren sahilden ilerleyen Rus askerleri karşılarında dikilmişti. Çayeli'nden gemilere yüklenen taburlar ve Rus donanmasına ait gemiler de denizdeydi. Burada savunma mevzileri oluşturulamadığı için, kısa bir ateş teatisinden sonra savunma dağıldı ve çekilme başladı. Burada toplu bir kuvvet ve yeterli ateş gücü yoktu. Dağılan Türk askerlerinden sonra Rus askerleri buraya ulaşmıştı. 6 Mart'da denizden ilerleyen çıkartma gemisi, Taşlı Dere'de savunma yapmak için uğraşan Türk askerlerinin arkasına bir

⁶² ATASE, BDH-2909-450-018-02.

⁶³ ATASE, BDH-2909-450-036-001. ATASE, BDH-2909-450-036-002. ATASE, BDH-5263-28-076-002.

⁶⁴ Schneider

⁶⁵ ATASE, BDH-2909-450-018-08.

⁶⁶ ATASE, BDH-2909-450-036-002.

tabur asker çıkardı. Karadan ilerleyen Rusların Portakallık (Haldos) Mahallesi girmesi Muhacir çıkamayan korku içindeki halkın beyaz bayraklar asarak teslim olması ile sonuçlanmıştır. 3. Ordu komutanı Vehip Paşa ise Avni Paşa'dan hemen sahil müfrezesinin başına giderek çekilmelere derhal mani olması emrini göndermişti.⁶⁷

Böylece Rize, 6 Mart'ta⁶⁸ Ruslar tarafından işgal edilmişti.⁶⁹ Bu haber üzerine 3. Ordu Komutanı, Lazistan ve Havalisi Kumandanlığına gönderdiği telgrafta:

“Rize'nin işgali hakkındaki telgrafınız alındı. Müfrezenin el-ân nerede bulunduğunu bildirmiyorsunuz. Üç gündün beri müfrezeden haber alınamaması şâyân-ı kabûl olunamaz. Müfreze ile te'sisi irtibatı gayr-ı mümkün değildir. Zât-ı âlilerinden vekâyî'a dâir bir rapor istiyorum. Harekâtın yakından idâresini talep ediyorum. Müfrezenin kuvveti ne olursa olsun serî'an kumandasını deruhde ediniz ve Kalapotamus deresinden (İyidere) düşmanın geçirilmemesi için kâffe-i tedâbirin ittihâzıyla bizzat Kalapotamus mevki'ine hareket ve orada telgraf merkezi te'sis ile te'mîni muhâbere eylemeniz, milis ve gönüllü kuvvetleri ve müfrezenin celbi ile düşmanın harekâtını behemehâl tevkîf buyurunuz ve Trabzon'un müdâfa'ası için dahi müstahfızları celb ve âcizlerince ma'lûm olan (...) ve cesâret-i âliyenin bu safhada asker başında bulunarak ibrâz buyurmanız”⁷⁰

emri veriliyordu.

Bu gelişmeler 6 Mart 1916'da teftiş için Şam'da bulunan Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya İstanbul'dan şu şekilde bildiriliyordu:

“Düşmanın 21/12/31 (Miladi 05.03.1916) de (Pazar) Atina ve (Çayeli) Mapavri'ye bir tabur kadar asker ihrâç etmiştir. Lazistan Müfrezesi'nin yegâne tarîk-i muvâsalası (ulaşım yolu) olan sâhil yolu şu sûretle münkatı' oldu (kesildi). Lazistan Müfrezesi'nin bir kısmı sırtlar üzerinden Rize kurbunde (yakınında) Göresi (Taşlıdere) deresi civârına gelmiştir. Mapavri civârında düşman ateşi te'siriyle müfreze bir top terk etmiştir. 22/12/31'de (6.03.1916) düşman mezkûr dere civârında toplanan müfreze aksâmıyla Trabzon'dan gönderilen Samsun Seyyar Jandarma Taburu'na ta'arruz ederek dâhile çekilmeğe mecbûr etmiş ve telgraf irtibatı kesildiğinden başka bir ma'lûmât gelmemiştir. Düşman Rize'nin Haldoz (Portakallık) Mahallesi'ni işgâl ve ahâlî beyaz bayraklarla dehâlet (girmesine) (...) düşman ta'arruzuna donanması da mü'essir (tesirli) sûretde iştirâk etmiştir. Avni Paşa'ya hemen müfreze başına gitmesini ve ric'atlara behemehâl mâni' olmasını emr etdim. Muhtelif cihetlere kullanabilmek maksadıyla onuncu fırkayı (...) toplayacağım. Beşinci fırkanın müte'âkib fırkaları serî' yürüyüşle on üçüncü alaya iltihâk ettiriyorum.”

Erzurum'un düşmesi ile Trabzon'un stratejik önemi Ruslar için daha da artmıştı. Bu nedenle Ruslar sahil cephesindeki taarruzlarını hızlandırmıştı. Bu durum hem İstanbul'daki genel karargâhı hem de 3. Ordu karargâhını telaşlandırmıştı. Trabzon'un Rus işgaline uğraması 3. Ordunun Kop Bayburt bölgesindeki mevcut konumunu tehlikeye sokacaktı. Bu gelişmelerden sonra yapılan değerlendirmeler sonucu 3. Orduyu takviye için gönderilen 5. Kolordunun Erzurum'un geri alınması hareketi için toplu olarak değil de kuvvetleri eriyen cepheleri takviye etmek için parça parça olarak kullanılmasına karar verildi.

10. Tümen yürüyerek cepheye ulaşmaya çalışırken yolda geçen zaman içinde cephedeki durum daha da vahim bir hal almıştı. Rus ilerleyişi Kop'ta ve Bayburt'un doğusunda durdurulmuş ama

⁶⁷ ATASE, BDH-2909-450-018-08.

⁶⁸ Altınbilek ve Kır, 1993b: 192. Fevzi Çakmak eserinde Rize'nin 8 Mart 1916 tarihinde işgal edildiğini belirtmektedir. Burada Rumi/Miladi takvim değiştirme işleminde bir hata bulunuyor olabilir. Sahil Cephesi, Çoruh Cephesi Kumandanına gönderdiği 7 Mart 1916 (23/12/1331) tarihli raporda ATASE, BDH-2909-450-065-002. Rize'yi düşman işgal etmiştir bilgisi mevcuttur. Tercan Kargın'da bulunan 3. Ordu Karargâhı da Lazistan ve Havalisi Kumandanı Avni Paşa'ya gönderdiği 7 Mart 1916 (23/12/1331) tarihli yazısında ATASE, BDH-2909-450-065-003. “Rize'nin işgali hakkındaki telgrafınız alındı” ibaresi vardır. Ayrıca 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa durumu 7 Mart'ta Harbiye Nezaretine bildirmiştir. ATASE, BDH-5263-28-076. Fakat Ahmet Avni Paşa 6/7 Mart gecesi gönderdiği telgrafta ATASE- BDH-2848-181-009-14 Rize'nin işgal edildiğini bildirmektedir. Bu işgal muhtemelen Rize'ye deniz yolu ile asker çıkartmakla olmuştur. Böyle düşünmemizin bir sebebi de söz konusu telgrafta “Düşman donanması karaya asker çıkardığı mahalde geceleri dahi nâbe-sabâh tevekkuf himâyesini idâme edebilmektedir” diye yazmaktadır.

⁶⁹ ATASE, BDH-2848-181-009-14

⁷⁰ ATASE, BDH-2909-450-065-003.

sahildeki Rus ilerlemesi durdurulmadığından sahilden ilerleyen Rus kuvvetleri Bayburt bölgesini savunan kuvvetlerin sol yanını açmıştı. Coğrafi yapı açık arazide bahar aylarında askeri harekâta imkân vermese bile yaz aylarında durum tehlikeli bir hal alabilirdi.

Rusların Karadeniz sahillerinden hızlı ilerleyişi üzerinde Sahil Cephesinin takviyesine karar verilmiş ve Kafkas Cephesini V. Kolordu'nun öncü birliklerinden 10. Tümene bağlı 28. Alay'a Gümüşhane üzerinden Trabzon'a yönelmesi emri verilmişti.⁷¹ 28. Alayın 1 ve 2. Taburları Alay komutanı Binbaşı Hunker Bey komutasında Kelkit-Gümüşhane-Torul yolu ile Trabzon'a doğru yürümektedir. Alayın 3 ve 4. taburları ise Çoruh Cephesini takviye için Bayburt'a yönelmişti.⁷² 13 Mart'ta 1916'da 3. Ordu karargâhından 28. Alay'a yazılan emirde özetle:

Karadeniz sahillerindeki kuvvetlerimizin denizden Rus donanmasının ateş desteği ile taarruz eden 3-4 tabur kadar olan Rus kuvvetlerinin önünden dağılarak 1300 kişi kaldığı, Rusların sahilden birliklerimizin arkasına asker çıkartması nedeni ile yeni bir savunma hattı oluşturamadan bu günkü Trabzon-Rize il sınırını teşkil eden İyidere'ye (Kalopotamos) kadar geri çekildiğini, askerin maneviyatının çok bozuk olduğu bu nedenle yeni bir emir verilene kadar Trabzon istikametine yönelerek ilerlemeleri ayrıca Trabzon'u savunmak için kendilerine takviye için top bataryaları gönderileceği, sizin varmanızdan önce Trabzon'un düşmesi halinde Trabzon'un güneyindeki geçitleri kontrol altına alarak savunmaları gerektiği belirtilmiştir⁷³

şeklinde farklı durumlara göre yapılması gereken işlerle ilgili alternatifli emirler verilmektedir.

Avni Paşa emirler üzerine Trabzon'dan Of'a gelerek burada müftü ve halk önderi kişilerle etraftan gönüllüler toplanmasına ve İyidere'nin (Kalopotamos) batı tarafında savunma mevzilerinin hazırlanması için gayret göstermeye başlamıştı. Bu sırada sahili takiben İyidere'yi geçerek Kelali Tepesi bölgesine gelebilen asker sayımız 130 kadardı.⁷⁴

7 Mart'ta Sahil Müfrezesi İyidere'nin batı yamaçlarında toplanmaya çalışmaktadır.⁷⁵ Yeni savunma noktasında 250 kadar er ve iki makinalı tüfek bulunmaktadır. Tüm bu çekilmeler esnasında Furtuna deresinden itibaren Trabzon ile irtibat koptuğu için kuvvetlerimize ne olduğu konusunda cephe gerisinde 3 gündür herhangi bir bilgi yoktu. Lazistan ve Havalisi Kumandanı Avni Paşa Of'a gelerek çevre kazalar ve Of'tan topladığı gönüllülerle İyidere'nin batı kıyısındaki Kelali Tepesinde savunma mevzileri kazdırıyordu.

Aynı gün Avni Paşa'ya gönderilen emirde: "Rize'nin işgâli hakkındaki telgrafınız alındı. Müfrezenin el-ân nerede bulunduğunu bildirmiyorsunuz. Üç günden beri müfrezeden haber alınmaması şâyân-ı kabûl olunamaz. Müfreze ile te'sîs-i irtibat gayr-ı mümkün değildir. Zât-ı âlilerinden vekâyî'a dâir bir rapor istiyorum. Harekâtın yakından idâresini talep ediyorum. Müfrezenin kuvveti ne olursa olsun serî'an kumandasını der-uhde ediniz. Ve Kalapotamus deresinden düşmanın geçirilmemesi için kâffe-i tedâbirin ittihâzıyla bizzat Kalapotamus mevki'ine hareket ve orada telgraf merkezi te'sîs ile te'mini muhâbere eylemeniz milis ve gönüllü kuvvetleri ve müfrezenin celbi ile düşmanın harekâtını behemehâl tevkîf buyurunuz."⁷⁶ Bu ve benzeri yazışmalardan anlaşılacağı gibi Avni Paşa'nın askerlik bilgisi pek yoktur. Hele savaşın en kızıştığı anda ondan dirayet beklemek imkansızdır.

Rus kuvvetleri, İyidere boyuna 9 Mart'ta ulaşmıştı. Kayıtlara göre bu tarihte Kelali tepesi bölgesi 230 er tarafından savunulmaktaydı Savaş esnasında Kelali Tepesinde bulunan mevziler, sahile iyice yaklaşan torpidoların denizden makineli tüfek ateşi ile mevziler Rus donanması tarafından hallaç pamuğu gibi atılmış, tepeyi boşaltıp kaçabilenler makinalı tüfek ateşinden canını zor kurtarmıştı.

⁷¹ ATASE, BDH-2848-181-009-47.

⁷² Altınbilek ve Kır, 1993: 167.

⁷³ ATASE, BDH-2848-181-009-48.

⁷⁴ ATASE, BDH-2848-181-009-47.

⁷⁵ Altınbilek ve Kır, 1993: 193.

⁷⁶ ATASE, BDH-2909-450-065-003.

10 Mart'ta 300 kişilik bir kuvvetle yapmış olduğumuz taarruzda meydana gelen çatışmada 1 Subay ve 15 er şehit vermiştik. Bu sırada alınan bir esirin vermiş olduğu ifadeye göre Rusların cephede 1 tabur kadar kuvveti vardı. Diğer 4 taburu ve ağırlıklarının da Rize-Karadere yolu ile İyidere boyundaki cepheye gelmekte olduğu bilgisi alınmıştı.⁷⁷

Ard arda yaşanan bu facialardan sonra Trabzon'u elde tutmanın imkansızlığını gören Enver Paşa 11 Mart 1916 tarihinde 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya gönderdiği telgrafta: *Üçüncü Ordu Kumandanlığına, Trabzon'un elde tutulması şüphesiz pek mühimdir. Buradan yapılabileceği yapardım. Bir küçük tahte'l-bahr (denizaltı) gönderildi. Büyük bir tanesi de gönderiliyor. Kezâlik donanmada fa'âliyet gösterecektir. Bugün Midilli (ile) Tirebolu'ya iki yüz nefer gönderiliyor. Başkumandan Vekîli Enver"⁷⁸ diye yazmaktadır.*

Sonuç

1915 kışında Rusların Kafkas Cephesinde başlattığı genel taarruz, Sahil Cephesindeki durumu da çok kötüleştirmişti. Takviye almış Rus kuvvetlerinin Arhavi deresi boyundan başlattığı taarruz, artık Karadeniz'de üstünlüğü ele geçirmiş olan Rus donanmasının filoları tarafından da desteklenmekteydi. Başlangıçta kıyıya iyice yaklaşmış olan torpidoların açtığı makinalı tüfek veya top ateşi ile etkili olan Rus donanması, yeni hizmete alınmış olan Maria ve Katerina adlı savaş gemilerinin uzun menzilli topları sayesinde, Türk Cephesinin orta kesimlerine kadar olan kısımda etkili olabilmekte ve buralardaki savunma hattını çökertebilmekteydi. Nitekim Rus donanmasının sahildeki Rus kuvvetlerine sağladığı ateş desteği ile Türk savunma mevzileri çökertilmiş, Arhavi'den batıya doğru Rus ilerlemesi hızlanmıştı. Takviye edilmiş Rus kuvvetlerinin kış aylarında başlattığı ileri hareket ve Erzurum'un düşmesi tüm cephede moralleri bozmuştu.

Erzurum'un düşmesinden sonra Trabzon'un önemi daha da artmıştı. Bu nedenle Ruslar sahildeki kuvvetlerini süratle takviye etmiş ve Karadeniz'deki donanmasını da ağırlıklı olarak Karadeniz'in güney sahillerine sevk etmişti. Özellikle donanmanın ağır bombardımanı, Pazar, Çayeli ve Rize sahillerine yapmış olduğu ard arda çıkartmalar, Türk kuvvetlerini cephe tutamayacak duruma düşürmüştü. Nitekim 6 Mart 1916 günü Rize'nin anfi bir hareketle işgali, Trabzon'un durumunu daha da kritik bir hale getirdi. Cepheyi takviye için gönderilebilen parça parça kuvvetler ise durumu değiştirebilecek bir mahiyette değildi.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Altınbilek, Hakkı-Kır, Naci (1993), *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3üncü Ordu Harekâtı*, C. II, Birinci Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

_____ (1993), *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3üncü Ordu Harekâtı*, C. II, İkinci Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Bal, Mehmet Akif (2020), "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Trabzon'daki Milis Müdâfaası ve Milisler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 125/247, 363-404.

Besbelli, Saim (1976), *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Deniz Harekâtı*, C. VIII, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

⁷⁷ ATASE, BDH-2848-547-181-009-22.

⁷⁸ ATASE, BDH-2848-547-181-009-33.

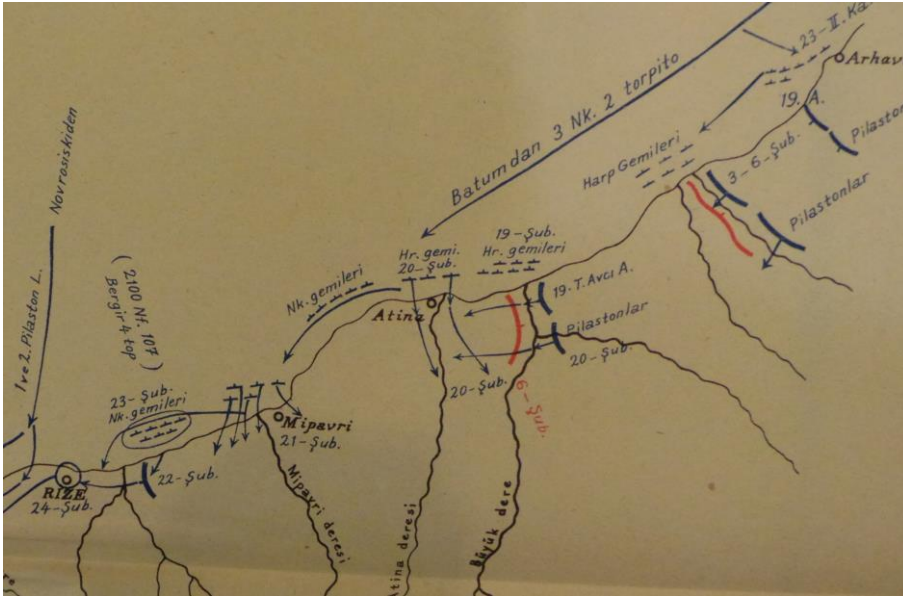
Bilgin, Mehmet (2018), *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya Misyonu ve Operasyonları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çakmak, Fevzi (1936), *Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri Şark Vilayetlerimizde, Kafkas-yada ve İranda (1935 de Akademide Verilen Konferanslar)*, Ankara: Genelkurmay Matbaası.

Yalçın, Hatice (2008), *Harp Ceridesi (1. Dünya savaşında Kafkas Cephesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Harita. 1916 Yılında Arhavi'den Batıya Doğru Rus İleri Harekâtı

Kaynak: Büyük Harpte Türk Harbi Haritalarından alınmıştır.)